

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle

Lausunto eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle valtioneuvoston tulevaisuusselonteon osista 1. ja 2.

Tulevaisuuden tutkimuskeskus lausuu selonteosta seuraavaa.

Osa 1

Myönteistä

Tulevaisuusselonteon eteen on tehty runsaasti työtä ja lopputuloksena on ainutlaatuinen kokoelma aikamme keskeisiä ilmiöitä. Se on arvokas resurssi, jonka avulla lukija pääsee käsiksi alan kirjallisuuteen ja käsitteisiin, jotka liittyvät tulevien sukupolvien etujen huomioimiseen hallinnon näkökulmasta. Visuaalisen materiaalin kommunikointityyli on sekä nokkelaa että informatiivista, usein jopa rohkeaa ja ajatuksia herättävää, mikä toivottavasti helpottaa monimutkaisten asioiden viestintää. Raportissa on mittava määrä informaatiota ja raportin kokoamisprosessi on ollut arvattavasti haastava. Toivomme, että selonteolla on todellista vaikuttavuutta niin lainsäädäntötyöhön kuin hallinnon toimintaan. Selonteossa annetaan toimintasuosituksia, joiden toteuttaminen ylittää usean hallituskauden.

Selonteko on menetelmällisesti monipuolinen ja koherentti. Skenaarioajattelu näkyy läpi raportin kummankin osan. Morfologinen analyysimenetelmä on mielestämme hyvä valinta, ja se toimi hyvin erilaisten aiheiden käsittelyssä. On pystytty korostamaan riskejä ja kriittisiä epävarmuustekijöitä. Huomionarvoista on myös se, että selonteolla on selvä arvopohja ja siitä käy ilmi toivotun tulevaisuuden tila. Arvoista ja toivotusta tulevaisuudesta voi tietysti olla eri mieltä, mutta yhteiskunnallisen keskustelun kannalta on hyvä, että arvot ovat eksplisiittisesti esitettyinä.

Teksti on helppolukuista, ja raportilla olettaisi olevan suuri arvo erityisesti sellaisille tahoille, jotka eivät ole tottuneita erilaisten tulevaisuuksien pohtimiseen. On erinomaista, että niin raportti kuin sen laatimisen prosessi tuovat tulevaisuusajattelua lähemmäs erilaisia toimijoita. Olisikin hienoa, mikäli raportin tuloksista tuotettaisiin tiivistetympiä aineistoja esimerkiksi lukiolaisten, opiskelijoiden tai yritysten käyttöön.

Tulevaisuusselonteko on ansiokkaasti koottu osallistamalla laajasti ministeriöitä ja yhteiskunnallisia toimijoita kansalaisiin asti. Tällä tavalla sillä on tarttumapintaa eri tahoilla yhteiskunnassa ja poliittisessa päätöksenteossa ja sen esittämällä näkemyksillä on hyvät edellytykset tulla laajasti käyttöön tulevaisuutta koskevilla ratkaisuilla. Laaja osallisuus on myös omiaan tukemaan hallinnossa ja päätöksenteossa sektorirajat ylittävää yhteistyötä, mikä on välttämätöntä yhteiskunnallisten ja ympäristöllisten haasteiden ratkaisemisessa ja kestäväns tulevaisuuden tavoittelemisessa. Systemaattisesti toisiinsa nivoutuvat ilmiö ja niihin kytkeytyvät tavoitteet yhteiskunnassa ovat ratkaistavissa vain systemaattisella, monialaisella yhteistyöllä.

Laaja yhteistyö tulevaisuusselonteon valmistelussa on ollut omiaan kasvattamaan osallisten ja heidän toimintaympäristönsä ennakoitavuutta. Tällä on kauaskantoisia, myönteisiä vaikutuksia suomalaisen yhteiskunnan haasteiden ratkaisemisessa sekä yleisesti kriiseihin valmistautumisessa. Tulevaisuusselontekoprosessin vaikuttavuuden kannalta laaja osallisuus on kannatettavaa.

Kehitettävää

Erityisesti pitkälle tulevaisuuteen ulottuvana, ylivaalikautisena dokumenttina tulevaisuusselonteolla olisi ollut edellytykset tarttua vielä vahvemmin ympäristöongelmien ratkaisemiseen vihreän siirtymän ja kestävyysmurroksen ajatuksia noudattaen. Agenda 2030 -tavoitteiden saavuttamiseksi tarvitaan nopeita ja perustavia muutoksia. Nyt koko selonteko on käytännössä linjattu heikon kestävyysperustella, jossa erityisesti taloudellisilla tavoitteilla on mahdollisuus syrjäyttää ekologisen kestävyysperustella ja ihmistoiminnan sovittaminen planetaarisiin rajoihin. Syrjään jää silloin vahvan kestävyysperustella toimintamalli, jonka mukaan kaikkea ihmistoimintaa tulee kehittää luonnonympäristön ehdoilla. Vahvan kestävyysperustella toimiminen on välttämätöntäkin, jotteivät nykyisten ja tulevien ihmisten sukupolvien toimintamahdollisuudet maapallolla rapaudu ympäristöongelmien kasvaessa. Nykyisillä teknologisilla kyvyilläään varustetuilla ihmisillä on erityinen vastuu huolehtia myös muiden elollisten nykyisistä ja tulevista sukupolvista elinympäristöineen.

Käytännössä vahvan kestävyysperustella puute näkyy siinä, että ympäristöongelmia ei ole liitetty kattavasti kaikkiin yhteiskunnallisiin ja erityisesti taloudellisiin toimiin. Ympäristönäkökulmia kuvaavissa osuuksissa on käsitelty eri haasteita monipuolisesti ja kattavasti, ja korostettu useaan otteeseen erityisesti sitä, kuinka ylikuluttaminen ja luonnonvarojen rajallisuus ovat keskeisiä ratkaistavia ongelmia. Tämä problematiikka ei kuitenkaan vastaavalla tavalla näy esimerkiksi taloutta käsittelevissä osuuksissa, vaikka niiden ratkaiseminen liittyy tiiviisti juuri talouden rakenteisiin. Nykyiset talouden rakenteet ja jatkuva kasvu on esitetty vahvoina muuttumattomina oletuksina. Osiosta puuttuu keskustelu aidosti

erilaisista talouden, kasvun ja työn malleista ja muodoista, joiden avulla ympäristöongelmia voitaisiin ratkaista. Yhtä lailla systeemisestä tavoitteesta huolimatta tulevaisuusselonteossa ei olla huomioitu ympäristöongelmien kielteisiä vaikutuksia ihmisten hyvinvoinnille, eikä vastaavasti niiden ratkaisemisen vaikutuksia inhimillisen hyvinvoinnin kasvuun. **Kaikkien kuvattujen toimien katsominen ympäristöongelmien ratkaisemisen tarpeen kautta olisi ollut ansiokasta.**

Vaikka skenaarioprosessi sinänsä on metodologisesti toimiva, itse skenaariot ovat jossain määrin yllätyksettömiä. Ne rakentuivat osin vahvoille oletuksille tiettyjen arvojen tai toimintatapojen vahvasta asemasta ja tuon aseman jatkuvuudesta. Tulevaisuuspolkujen kuvauksessa ja skenaarioiden lopputilanteessa 2040 olisi ollut tilaa vielä rohkeammille johtopäätöksille.

Yksittäisiä huomioita

Seuraavassa muutamia aihepiirejä ja näkökulmia, joita selonteossa olisi voinut ottaa enemmän huomioon tai joista olisi voitu tehdä hieman yllättävämpiä johtopäätöksiä.

- Todennäköisten ympäristökriisien monimuotoisuus, vesipulan lisäksi pulaa voi tulla hyvin monista asioista: ruoasta, lääkkeistä, teknologioista jne.. Ympäristökriisien aiheuttama muutoliike voi myös yltyä hallitsemattomaksi ja uhata yhteiskuntien kestävyyttä. Skenaarioissa paha ympäristökriisi syntyy lähinnä vain dystooppisessa ”Murtuva maailma” skenaariossa poliittisen hajaannuksen seurauksena. Olisi hyvä tunnistaa, että poliittisesta yhteistyöstä huolimatta ympäristökriisejä ei pystytä välttämättä pysäyttämään, mistä on jo nyt olemassa esimerkkejä. Näiden kriisien käsitteleminen osana ”tavallisempia” skenaarioita eikä vain osana dystopioita voisi olla aiheellista. Poliittisten järjestelmien romahdus voikin syntyä pahentuvan ympäristökriisin seurauksena.
- Maataloustuotannon rooli niin omavaraisuuden varmistajana kuin erityisesti luontokadon aiheuttajana sekä estäjänä on keskeinen, mutta selonteossa ei pohdita sitä, miten kyseisen, kriittisen sektorin toimintaa voitaisiin kehittää sekä kannattavuus ja houkuttelevuus turvata.
- Kaikissa Venäjää käsittelevissä skenaarioissa lähdetään oletuksesta, että Venäjä pysyy yhtenäisenä, vaikkakin mahdollisesti epävakana valtiona. On myös mahdollista, että se hajoaa useammaksi itsenäiseksi valtioksi tai ajautuu sisällissotaan tai sotaan Suomen kanssa.
- Ympäristötavoitteiden saavuttaminen liitettiin skenaarioissa vapauteen ja demokraattisten maiden positiiviseen yhteistyöhön. On myös mahdollista, että ympäristötavoitteet saavutetaan esimerkiksi yhden johtavan valtion (esimerkiksi Kiina) vahvan dominanssin ja kovan kansainvälisen järjestyksenpidon seurauksena. Tai vaikka maailmanlaajuisen rajun taantumman ja taloudellisen toiminnan romahduksen seurauksena.

- Valheellisen tiedon levittämisen ja asenteiden manipuloinnin seurauksista puhuttiin lähinnä yleisen tiedonsaannin ja organisaatioiden uskottavuuden suhteen ja vähemmälle huomiolle on jätetty ne informaatioidankäynnin seuraukset, jotka voivat uhata koko yhteiskuntajärjestystä. Brexit ja USA:n poliittinen kehitys olivat osin informaatioidan seurauksia.

Osa 2

Raportissa korostetaan kiitettävästi, että nykyiset poliittiset päätökset ja lainsäädännön muutokset vaikuttavat tulevaisuuteen ja tuleviin sukupolviin. *'Lainsäädännöllä voi olla pitkäkestoisia vaikutuksia tai vaikutuksia, jotka näkyvät vasta pitkän aikavälin kuluttua'* (p. 322). Siksi, kuten mietinnössä todetaan, on tärkeää tunnistaa jo valmistelun aikana lainsäädäntöaloitteiden seuraukset seuraaville sukupolville. FFRC tukee täysin ajatusta, että tulevien sukupolvien elämisen edellytysten turvaamisen, ympäristöllisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävässä yhteiskunnassa, pitäisi ohjata nykyistä lainsäädäntöä (s. 322).

Tulevaisuuden tutkimuskeskus haluaa korostaa valtioneuvoston oikeuskansleri Tuomas Pöystin (Liite 4) lausunnon päätelmiä. Tulevien sukupolvien oikeudet Suomessa kuuluvat Suomen perustuslain 20 §:ään. *'Tulevien sukupolvien oikeudet ja kestävä kehitys ovat osa perusoikeuksia ja oikeusjärjestelmää, jonka noudattamista ja joiden toteutumista oikeuskanslerin tehtävänä on perustuslain mukaan valvoa'*. (s. 345-46).

Tällä tulevien sukupolvien laajojen ja perustuslaillisesti turvattujen oikeuksien tunnustamisella on erittäin tärkeitä vaikutuksia Suomen lainsäädännön suunnitteluun ja toimeenpanoon monissa poliittisissa kysymyksissä. Toivomme, että eduskunta ottaa tämän asianmukaisesti huomioon tulevassa toiminnassaan. Suomalaisen tulevien sukupolvien perustuslaillisten oikeuksien tunnustaminen on tärkeä osa eduskunnan valvontatehtävää.

Ennakointi- ja tulevaisuusajattelun voimakkaampi käyttö lainvalmistelussa tulee herättämään keskustelua tulevien sukupolvien huomioimisesta. Kuten mietinnössä perustellusti vihjataan, tästä on yleensä myös ympäristö- ja kestävyyskytyjä, vaikka näin ei aina ole. Ennakointi myös voi auttaa lisäämään keskustelua sukupolvien välisestä oikeudenmukaisuudesta. Tämä on tärkeää, jotta varsinkin nuorempien sukupolvien tyytyväisyys Suomen parlamentaariseen demokratiaan säilyy korkealla, vaikka geopoliittinen epävakaus onkin lisääntymässä ja vaihtoehtojen hallintotapojen kaipaus

näyttää valtaavan jalansijaa ympäri maailmaa. Tulevaisuusajattelu lisää myös päättäjien pitkäjänteistä ajattelua. Se voi olla tärkeä rakennuspalikka Suomen pitkän aikavälin haasteiden ratkaisemisessa.

Tulevaisuuden tutkimuskeskus osallistui Tulevaisuusselonteon taustaselvityksen laatimiseen, (FORGE hanke), joten on helppoa pitää kiinni raportin päätelmistä ja suosituksista. Myönteistä on todeta, että FORGE-kehityssuositukset on otettu huomioon hallituksen ennakointiprosessien uudistamisessa ja tulevien raporttien laadinnassa (s. 323-324). Yksi FORGE-hankkeen keskeisistä suosituksista oli, että tulevaisuussuuntautumista tulisi sisällyttää useampiin politiikan ja lainsäädäntöprosessien vaiheisiin. Suomen maailmankuulu ennakointijärjestelmä on aiemmin ollut pääosin läsnä ennen politiikan muotoilua. Poliittisten prosessien muuttuessa muodolliseksi lainsäädäntöprosessiksi tulevaisuuden suuntautuminen usein puuttuu. Selonteossa korostetaan useita mahdollisia parannustoimenpiteitä (s. 311-314). Niiden toimeenpano olisi suuri askel eteenpäin suunnattaessa Suomen lainsäädäntöprosesseja kohti tulevaisuutta. Selonteossa käsitellään myös lainsäädännön vaikutusten arviointeja (s. 314 ja sen jälkeen). Lisäksi voidaan korostaa, että tällaisissa vaikutustenarvioinneissa olisi otettava huomioon vaihtoehtoisten tulevaisuudenkulkujen mahdollisuudet, esimerkiksi noudattamalla lyhyessä liitteessä 5 esitettyä muutostekijöiden vaikutusanalyysiä.

Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen puolesta

Turussa 10.02.2023

Juha Kaskinen

Johtaja

Tulevaisuuden tutkimuskeskus

Turun yliopisto